

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Міністерство освіти і науки України

УДК 140.8:37.013.3]:321.01(477)(043.3)

ЯКИМЧУК ОКСАНА ІВАНІВНА

**ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
СИСТЕМИ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**

09.00.10 – Філософія освіти

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2026

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор
Бойко Анжела Іванівна, Черкаський державний технологічний університет, завідувачка кафедри філософських і політичних наук;

доктор філософських наук, професор
Карпець Любов Анатоліївна, Харківська державна академія фізичної культури, завідувачка кафедри української та іноземних мов;

доктор філософських наук, професор
Радіонова Наталія Василівна, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, завідувачка кафедри філософії.

Захист відбудеться 29 травня 2026 року об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Українського державного університету імені Михайла Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <https://udu.edu.ua/> та в науковій бібліотеці Українського державного університету імені Михайла Драгоманова за адресою: 06061, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

А.О. Ярошенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дисертаційного дослідження. Становлення української освіти на шляху державотворення є багаторівневим філософським процесом, в підмурку якого знаходиться переосмислення самої сутності освіти як способу буття нації в історії. Після розпаду СРСР освіта опинилася в точці екзистенційного розлому, що поставив український народ перед складним вибором існування в статусі інструменту чужої ідеології чи розбудови простору власних ідентифікаційних маркерів. Дослідження філософських засад становлення національної системи освіти є нагальною вимогою часу, оскільки освіта виступає ключовим механізмом передачі культурного коду, формування громадянської нації та забезпечення інтелектуального суверенітету держави. Як показує історія, в перші роки незалежності доволі відчутною була суперечність між декларованою демократизацією, гуманізацією та національною спрямованістю й інерційністю тяглості радянського спадку з його заідеологізованістю освітньої системи, в якій людина була лише засобом відтворення влади. Освіта тривалий час залишалася полем битви між тоталітарним онтологічним функціонуванням системи та демократично автономним суб'єктом, що творить себе й спільноту. Ця колізія породила чимало неузгоджених освітянських рішень, неефективних законів та нормативних актів, які потребують глибокої філософської рефлексії.

Болонський процес став спробою вийти з цього замкненого кола, продемонструвавши жест до входження в глобальний простір знання в якому освіта отримала шанс на втрату статусу суто «національного заповідника» і зробила крок в бік відкриття горизонту. Але водночас це породило нову загрозу, що й відбувається, коли глобальне входить в простір локального: ризик розчинення національного в площині ринку компетентностей для глобальної економіки. Україна опинилася перед класичною гадамерівською дилемою: як пройти «злиття горизонтів», не втративши себе? Революція Гідності 2013–2014 рр. і повномасштабна війна з 2022 року стали вирішальним екзистенційним випробуванням. Освіта стала безпосереднім фронтом державотворення. Нова українська школа (НУШ), Закон «Про вищу освіту» 2014-го чи Закон «Про освіту» 2017-го тощо, активно почали адаптовувати європейські стандарти та синтезувати їх із національним досвідом, в який вплетено гідність, відповідальність, солідарність, критичне мислення, які є виразниками національної ментальності, а також відповіддю на травму й загрозу. Українська освіта на шляху державотворення проходить перевірку на міцність через досвід конкретного існування в якому національне відкривається до світу як жива відповідь на питання про свободу, сенс і людяність у часи, коли все це знову поставлено під сумнів.

Об'єкт дослідження – система освіти в Україні як динамічний соціокультурний та інституційний феномен.

Предмет дослідження – філософські засади, суперечності та соціокультурні детермінанти становлення національної системи освіти в процесі українського

державотворення.

Мета дослідження полягає у комплексному філософсько-освітньому аналізі еволюції національної системи освіти України, виявленні діалектики глобального та локального в стратегіях її модернізації, а також у концептуалізації аксіологічних і прагматологічних чинників освітнього простору в умовах сучасних цивілізаційних викликів та військової агресії.

Завдання дослідження:

- дослідити формотворчі чинники національної системи освіти в глобальному історичному контексті;
- окреслити специфіку локальних перешкод на шляху до становлення національної системи освіти України;
- розкрити діалектичність взаємозв'язку глобального та локального у стратегіях модернізації української освіти;
- проаналізувати особливості подолання тоталітарного спадку в українській освіті на етапі державотворення;
- визначити ключові суперечності процесу «модернізації» національної системи освіти;
- з'ясувати специфіку «європеїзації» українського освітнього простору;
- розкрити роль Державної національної програми «Освіта» в розбудові освітньої політики;
- здійснити аналіз засадничих принципів проекту «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті»;
- здійснити філософське осмислення специфіки процесів демократизації українського освітнього простору;
- проаналізувати головні суперечності реформаторських планів та програм періоду 2007–2016 рр.;
- розглянути специфіку боротьби за збереження і розвиток національної системи освіти України;
- визначити значення концепції «Нова українська школа» як відповіді на сучасні виклики часу;
- дослідити сутнісні риси компетентнісного підходу в системі навчання та виховання особистості;
- розкрити механізми забезпечення єдності знань, компетенцій та національних цінностей в освітньому процесі;
- обґрунтувати роль освіти як ресурсу розвитку суспільства та потужної соціокультурної сили;
- виявити виклики збереження та розвитку освітнього й наукового капіталу в умовах військової агресії;
- проаналізувати філософську складову розвитку вітчизняної освіти в оптиці становлення Industry 4.0 та 5.0;
- з'ясувати сутність трансверсального повороту у філософії освіти як модернізаційного виклику вітчизняній освітній системі.

Методологія дослідження. Основу структури методологій становить

застосування комплексного філософсько-освітнього підходу, що об'єднує принципи діалектики, філософської герменевтики та теорії нелінійної динаміки. Методологічну основу дисертації становить синтез загальнофілософських та спеціально-наукових підходів. Дослідження спирається на історико-педагогічний та компаративний методи, які доповнюються комплексним філософсько-освітнім підходом. Останній поєднує діалектичний метод Гегеля для аналізу суперечностей між глобальним і локальним вимірами освіти, філософську герменевтику Гадамера, зокрема принцип «злиття горизонтів» при осмисленні адаптації європейських освітніх стандартів, а також теорію нелінійної динаміки Пригожина та Стенгерс для дослідження освітніх процесів у стані нестабільності та повсюдних точок біфуркації. Додаткову методологічну вагу дослідженню надають концептуальні положення П. Бурдьє, зокрема його теорія форм капіталу та габітусу, що дозволяє розглядати освітній і науковий капітал як складну соціокультурну структуру, а також ідеї М. Розенгрена щодо доксології знання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в українській філософії освіти здійснено цілісну рефлексію становлення національної освітньої системи від етапу подолання тоталітарного спадку до відповідей на екзистенційні виклики війни, переходу до Індустрії 5.0 та перспектив повороту до трансверсальності.

Вперше:

концептуалізовано трансверсальний поворот у контексті реалій українського сьогодення. Вперше обґрунтовано, що для України трансверсальність є стратегічним інструментом для збереження ідентичності та відбудови держави. Доведено, що комплекс трансверсальних навичок потребує синтезу універсальних компетентностей у поєднанні з національно-центричними компонентами, такими як готовність до відбудови та соціальна згуртованість;

здійснено експлікацію явища повномасштабної війни як «точки біфуркації» та граничної межі розвитку українського освітнього простору. Військова агресія виступає потужним каталізатором радикального переходу від інерційної моделі пострадянського транзиту до якісно нової, адаптивної освітньої парадигми. Повномасштабну війну осмислено як екзистенційний виклик, що прискорює процес цивілізаційного розриву та відкриває горизонт можливостей для формування гнучких, децентралізованих і ціннісно-орієнтованих систем, здатних функціонувати в умовах високої невизначеності;

системно класифіковано чотиривимірну структуру деструктивного впливу тоталітарного спадку на українську освіту. Обґрунтовано внутрішню цілісність та взаємообумовленість ідеологізації, гіперцентралізації, денационалізації та мілітаризації як єдиної антигуманної структури радянської освітньої парадигми. Доведено, що ці компоненти функціонували як нерозривний механізм «біополітичного контролю», спрямований на деструкцію національної ідентичності та перетворення особистості на інструментальний ресурс тоталітарної держави. Відтак, на сьогоднішній день подолання цієї спадщини потребує радикальної трансформації всіх рівнів освітньої взаємодії;

обґрунтовано політико-екзистенційний статус сучасної освіти завдяки формулі: «освіта як простір формування відповідальної особистості в умовах невизначеності». Доведено, що в епоху глобальних турбулентностей, освіта набуває статусу стратегічного ресурсу національного виживання. Життєздатність цієї моделі та її спроможність до ефективної самоорганізації як на глобальному, так і на локальному рівнях, детерміновані українською національною ідеєю, яка виступає ціннісним осердям та інтегратором освітнього простору. Обґрунтовано, що саме національна ідея забезпечує необхідну стійкість особистості, перетворюючи глобальний досвід на інструмент зміцнення суб'єктності держави.

Уточнено:

філософсько-методологічні засади діалектичної взаємодії глобального та локального вимірів в освітньому просторі. Уточнено, що конструктивна взаємодія національних освітніх традицій та світових стандартів реалізується завдяки механізму «злиття горизонтів». Цей процес полягає в активній діалогічності культур, в межах якої глобальне виступає джерелом інноваційного досвіду, а локальне стає «фільтром», що забезпечує органічне вкорінення універсальних стандартів у специфічний соціокультурний ґрунт України. Це дозволяє уникнути культурної асиміляції та зберегти інтелектуальну суб'єктність національної системи освіти в умовах глобалізації;

природу та генезис системних суперечностей модернізації української освіти періоду 2007–2016 рр. Уточнено, що визначальним детермінуючим фактором гальмування реформ у даний період виступив феномен «імітаційного реформаторства» та відсутність консенсусного стратегічного бачення розвитку галузі з-поміж політичних еліт. Уточнення полягає в обґрунтуванні того, що дефіцит чіткої ціннісної та євроінтеграційної парадигми створював умови для регресивних маневрів та спроб неоімперського реваншу, які проявлялися у формі прихованої русифікації, централізації управління та підміни структурних перетворень бюрократичною симуляцією;

історико-філософську та телеологічну роль засадничих державних нормативів освітньої політики України. Уточнено, що Державна національна програма «Освіта», яка була затверджена у 1993 році, виконала роль концептуального маніфесту цивілізаційного розриву з радянським минулим, забезпечивши деідеологізацію та національне самоствердження освітнього простору. В свою чергу, Національна доктрина розвитку освіти, яка була затверджена Указом Президента України у 2002 році, стала стратегічним містком до розвитку постіндустріального суспільства, змістивши акцент із державного прагматизму на людиноцентровану модель, головною метою якої стало формування креативної особистості, здатної до саморозвитку в умовах глобалізації, а відтак і невизначеності;

сутність європеїзації як «критичного діалогу». Уточнено ризики некритичної рецепції концепту «відкритого суспільства», що в українських реаліях може призводити до ціннісної дезорієнтації без належного розуміння процесів змін. насамперед це відбувається завдяки ігноруванню українського соціокультурного

контексту та історичної специфіки становлення національної ідентичності. Європеїзація не повинна бути процесом простого «копіювання» європейських інституційних практик. Натомість, вона потребує застосування здатності педагогічної спільноти та держави до критичного осмислення європейських інновацій крізь призму національної освітньої традиції.

Набуло подальшого розвитку:

філософське осмислення компетентнісного підходу, який трактується як аксіологічний конструкт, що долає вузько-функціональну обмеженість навички. Доведено, що трансформація освіти від репродуктивної трансляції знань до формування здатності до цілепокладання та критичної оцінки результатів власної діяльності, забезпечує становлення здобувача освіти як повноправного суб'єкта власної життєвої траєкторії, здатного до відповідального вибору в умовах динамічних соціокультурних трансформацій;

обґрунтування ролі глибинних ментальних архетипів як чинників соціокультурної стійкості української освіти. В умовах тривалого імперського тиску та колоніальних деформацій, збереження суб'єктності вітчизняної освітньої традиції забезпечувалося завдяки сталим константам, таким як персоналізм, індивідуалізм та кордоцентризм. Подальшого розвитку набуло розуміння цих архетипів, що виходять за межі рис національного характеру, та набувають статусу дієвих екзистенційних стратегій «пасивного опору», що дозволили зберегти ціннісне ядро національної школи попри намагання її асимілювати та уніфікувати під імперські ідеологеми;

визначення парадигмального переходу від Освіти 4.0 до Освіти 5.0 в умовах глобальної цифровізації. Даний перехід знаменує собою інверсію в поступі освітніх стратегій. Якщо модель 4.0 була зорієнтована на технологічну адаптивність та функціональну ефективність особистості в цифровій екосистемі, то модель 5.0 повертає людині статус мети, а не засобу. Подальшого розвитку набула ідея гуманоцентричності, яка розглядається як необхідна відповідь на прагматичний редукціонізм попередньої стадії. Інтеграція етичного, емоційного та соціально-відповідального вимірів у зміст освіти є єдиним способом подолання ризиків технологічного відчуження та забезпечення сталого розвитку соціуму в епоху синергії штучного інтелекту та людського розуму;

обґрунтування концепції «Нової української школи» як інструменту парадигмального розриву з посттоталітарною освітньою спадщиною. НУШ є ключовим етапом поступу державотворення України та розвитку освітнього процесу, який тяжіє до суб'єкт-суб'єктної моделі взаємодії. Подальшого розвитку набуло бачення педагогіки партнерства та інституційної децентралізації як засадничих чинників формування демократичного габітусу особистості. Така трансформація є критично необхідною для становлення громадянського суспільства, оскільки школа починає функціонувати як простір практикування свободи, відповідальності та горизонтальної взаємодії, що стає надійним фундаментом сучасної демократичної держави.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів. Теоретичне

значення дослідження полягає у розробці цілісної концепції становлення національної освітньої системи від етапу подолання тоталітарного спадку до відповідей на екзистенційні виклики війни, переходу до Індустрії 5.0 та перспектив повороту до трансверсальності. Запропоновані концептуальні положення відкривають нові напрями для осмислення ролі освіти у процесах націєтворення, збереження історичної пам'яті, формування української парадигми освіти задля сталого розвитку та поствоєнної відбудови.

Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування його результатів для вдосконалення освітніх практик, програм і політик, спрямованих на формування громадянської свідомості, патріотичних цінностей, моральної стійкості та становлення національної ідеї. Матеріали дослідження можуть бути використані для створення авторських навчальних курсів і освітніх модулів дисциплін «Філософія освіти», «Історія України», «Громадянська освіта». Результати дослідження можуть слугувати основою для проведення тренінгів, семінарів і виховних заходів у закладах середньої та вищої освіти, військових ліцеях, патріотичних осередках, а також при формуванні державних програм та стандартів середньої та вищої школи.

Кандидатська дисертація була захищена в 2015 році, і її матеріали не були використані у представленому дослідженні. Тема кандидатської дисертації: «Філософсько-когнітивні засади розвитку національного простору освіти».

Апробація результатів дисертації. Основні теоретико-методологічні положення, наукова новизна та ключові висновки дисертаційного дослідження Якимчук О. І. є достатньою мірою апробованими. Концептуальні засади роботи пройшли ґрунтовне обговорення на засіданнях кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, а також на круглих столах. Крім того, результати дисертації були репрезентовані та отримали схвальну оцінку на десяти міжнародних і всеукраїнських науково-практичних, а також звітно-наукових конференціях, зокрема на: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Higher Education in the Harmonization of Values Space of Personality» (2021 р.); XV Науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Медична психологія 15.0: аспекти практичної діяльності» (2021 р.); III науково-практичній конференції з міжнародною участю «Психосоматична медицина: наука та практика» (2021 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Психологічна наука і практика: сучасні виклики та допомога особистості в кризових умовах» (м. Київ, УДУ ім. М. Драгоманова, 10 квітня 2025 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Психологічна наука і практика: сучасні виклики та підтримка особистості в умовах ситуації невизначеності» (2025 р.); Щорічних звітно-наукових конференціях викладачів УДУ імені Михайла Драгоманова «Освіта і наука» (травень 2021, 2022, 2023, 2024 та 2025 рр.).

Структура роботи. Дисертація складається з шести розділів по три підрозділи, вступу, висновків та списку використаних джерел. Теоретична база сягає 347 джерел, з яких 210 – дослідження україномовних авторів. Загальний обсяг

дисертації – 416 сторінок, обсяг основного тексту – 382 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** дисертаційного дослідження обґрунтовано актуальність обраної теми, що полягає в критичній необхідності осмислення освіти як фундаментального чинника національного державотворення в умовах сучасної глобалізації та цивілізаційних викликів. Чітко визначено об'єкт дослідження, яким виступає система освіти в Україні як динамічний соціокультурний та інституційний феномен, та предмет – філософські засади, соціокультурні детермінанти і суперечності процесу її становлення. Мета роботи спрямована на комплексний філософсько-освітній аналіз еволюції національної системи освіти, виявлення діалектики взаємодії глобального та локального рівнів, а також на концептуалізацію механізмів формування відповідальної особистості в умовах невизначеності. Робота спирається на методологічну базу, що інтегрує діалектичний метод Гегеля, герменевтичний принцип «злиття горизонтів» Гадамера та теорію нелінійної динаміки Пригожина. Наукова новизна дослідження полягає у концептуалізації трансверсального повороту в освітньому просторі України, експлікації явища війни як «точки біфуркації», а також у класифікації деструктивного впливу тоталітарного спадку, що стало теоретичним підґрунтям для практичних рекомендацій щодо повоєнного відновлення системи освіти та її переходу до парадигми Освіти 5.0.

У **першому розділі «Підвалини формування національної системи освіти»** здійснено глибокий аналіз формотворчих чинників національної системи освіти, де через компаративний підхід виявлено, що освітні системи Великої Британії, Німеччини та Франції формувалися як органічні інструменти національної консолідації, спираючись на релігійні, мовні та політичні цінності, що дозволило цим країнам сформувати сталі інституційні традиції. Натомість українська освітня модель тривалий час функціонувала в умовах перманентної денационалізації під владою імперій, що зумовило трагічний конфлікт між прагненням до національного самовизначення та тиском асиміляційних механізмів, таких як Валуєвський циркуляр чи Емський указ. Окрему увагу приділено філософсько-педагогічній спадщині М. Драгоманова, І. Франка та М. Пирогова, чия діяльність розглядається як етап героїчного захисту інтелектуального капіталу нації через ідеї народної освіти та формування громадянської свідомості. Дослідження діалектики глобального та локального дозволило стверджувати, що сучасний український освітній простір, спираючись на принцип герменевтичного діалогу, здатний до успішної інтеграції світових інновацій, водночас зберігаючи власну історичну пам'ять та унікальний культурний код, що є необхідною умовою для успішного входження України у загальноєвропейський інтелектуальний контекст та розвитку держави в межах сучасних цивілізаційних трендів.

У **другому розділі «Соціокультурні детермінанти становлення національної системи освіти»** здійснюється філософський аналіз подолання тоталітарного спадку в українській освіті та розкриваються суперечності процесу модернізації на ранніх етапах незалежності. Показано, що радянська освітня модель

була жорстко заідеологізована, надмірно централізована, спрямована на русифікацію та підпорядкована військово-промислому комплексу. Освіта використовувалася як інструмент формування лояльної «радянської людини», позбавленої національного коріння. Системно класифіковано чотиривимірну структуру деструктивного впливу тоталітарного спадку: ідеологізація (вивчення марксистсько-ленінської філософії як інструменту влади), гіперцентралізація (АПН СРСР як монополіст), денаціоналізація (звуження сфер застосування української мови, русифікація) та мілітаризація (військово-патріотичне виховання як підготовка до стану постійної війни).

Проголошення незалежності поставило чергове антропологічне завдання формування людини як автономного суб'єкта демократичних змін. Проте цей процес супроводжувався низкою суперечностей. Спроби запровадити так званий «науковий націоналізм» замість наукового комунізму виявилися хибними, оскільки демократичне суспільство вимагає деідеологізації науки та плюралізму думок. Водночас відбулася хаотична комерціалізація освіти, неконтрольоване зростання кількості вищих навчальних закладів та девальвація професій. Аналізуючи специфіку «європеїзації» української освіти, вказуються застереження від некритичного копіювання західних моделей (зокрема, через програми міжнародних фондів та Болонський процес). Слепе запозичення європейських стандартів без урахування вітчизняних реалій породжує формалізм та сприяє «відтоку мізків». Водночас наголошується на ролі міжнародних фондів у збереженні науково-освітнього потенціалу в умовах хронічного недофінансування.

У третьому розділі «Національна доктрина розвитку освіти на етапі державотворення» здійснено системний філософсько-освітній аналіз базових державотворчих документів, які детермінували вектор освітніх реформ в Україні. Особливу увагу приділено Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), ухваленій 1993 року, яка стала першим в історії незалежної держави стратегічним документом, повністю вільним від радянської ідеологічної риторики. Програма заклала фундамент для кардинальної деуніфікації, демократизації та гуманізації навчально-виховного процесу, легітимізувала ідеї багатоваріантності освітніх закладів, переходу на ступеневу систему підготовки фахівців у вищій школі та відродження пріоритетів національного виховання. Проте на основі аналізу констатується той факт, що глибока економічна криза 1990-х років об'єктивно обмежила реалізацію цих інновацій, залишивши більшість стратегічних ініціатив недофінансованими, що створило розрив між прогресивними намірами та освітніми реаліями.

У межах підрозділу 3.2 детально досліджено «Національну доктрину розвитку освіти України у ХХІ столітті» 2002 року, яка стала відповіддю на глобалізаційні виклики нового тисячоліття та спробою синхронізації вітчизняної освіти зі світовим освітнім простором. Провідною настановою Доктрини стала філософія «освіти впродовж життя», що переорієнтовувала систему з трансляції знань на формування здатності людини до самостійного навчання та адаптації. Документ інтегрував інноваційні ідеї рівного доступу до якісних освітніх послуг,

інтенсивної розбудови єдиного інформаційного простору та поглиблення міжнародного академічного співробітництва. Водночас у роботі критично осмислено, що реалізація цих амбітних стратегій наразилася на системну політичну турбулентність, глибокий консерватизм бюрократичного апарату, який чинив опір змінам, та хронічний брак фінансових ресурсів. Здійснене філософське осмислення процесів демократизації освітнього простору засвідчує наявність гострої напруги між прогресивними деклараціями, закладеними в Доктрині, та посттоталітарною інерцією адміністрування, яка в багатьох аспектах нівелювала спроби докорінного оновлення системи, що в подальшому вимагало переходу до радикальніших методів реформування.

У четвертому розділі «**Міфологеми стабільності та зростання на шляху державотворення**», який логічно продовжує аналіз реформ, увага акцентується на кризових явищах 2007-2016 років. Аналізуються суперечності реформаторських планів та реалій освітнього менеджменту. Особливу дослідницьку цікавість становить період так званого «відкату», що пов'язаний з діяльністю одіозних політичних діячів, що супроводжувалася спробами перегляду історичної пам'яті, згортанням українізації та корупційними скандалами. Це викликало масовий спротив студентства та академічної спільноти, що підтвердило роль університетів як центрів громадянського суспільства. Спротив освітянської еліти став каталізатором Революції Гідності, після якої розпочався новий етап реформування (зокрема Закон «Про вищу освіту» 2014 р.).

Концепція «Нова українська школа» (НУШ) розглядається як фундаментальна філософсько-педагогічна відповідь на виклик часу. НУШ базується на принципах дитиноцентризму, партнерства між вчителем, учнем та батьками, а також на переході від трансляції сухої інформації до формування життєво необхідних компетентностей. Доводиться, що привабливість школи безпосередньо залежить від варіативності навчальних програм, оновлення підручників та впровадження інноваційних технологій, інституційної автономії шкіл та справедливого розподілу ресурсів.

П'ятий розділ «**Аксіологічні чинники національної системи освіти: ціннісні орієнтири та їх трансформація**» присвячено глибокому філософському аналізу аксіологічного фундаменту сучасної освіти, в якому компетентнісний підхід розглядається не просто як набір дидактичних технологій, а як цілісна аксіологічна установка, що передбачає органічну єдність знань, практичних умінь та ціннісних ставлень особистості. У дисертації обґрунтовано, що саме освіта виступає ключовим інструментом формування світогляду, етичних норм та активної громадянської позиції, що є критично важливим для становлення суверенної держави. В дисертації детально аналізується діалектична єдність глобальних, загальнолюдських компетенцій та глибинних національних цінностей, доводячи, що в умовах гібридних інформаційних воєн та небезпеки розмивання ідентичностей, такі навички, як *критичне мислення, медіаграмотність та виважений патріотизм, стають безпосередньою запорукою національної безпеки*. Сучасна школа, за згідно нашим висновкам, покликана формувати цілісну особистість, яка, будучи глибоко

вкоріненою у рідну культуру та ментальний ґрунт, водночас залишається висококонкурентною та мобільною на глобальному ринку праці.

Освіта у дисертаційному дослідженні концептуалізується як найпотужніший стратегічний ресурс розвитку суспільства та фундаментальна соціокультурна сила, оскільки доведено пряму кореляцію між рівнем якості людського капіталу, ступенем демократизації держави та її економічним процвітанням. В дослідженні увиразнено, що без міцного аксіологічного стрижня, який базується на людиноцентричності, будь-яка модернізація неминуче перетворюється на технократичну ілюзію, що лише імітує прогрес. Справжня інноваційність сучасної школи, полягає насамперед у радикальній зміні парадигми відносин в освітньому просторі від застарілого авторитарного підпорядкування, успадкованого від тоталітарної моделі, до гуманістичної співпраці та партнерства між усіма учасниками освітнього процесу, що є необхідною умовою формування вільної та відповідальної особистості в умовах демократичного суспільства.

У шостому розділі «Праксеологічний вимір розбудови національної системи освіти у викликах сьогодення» здійснено глибоку концептуалізацію безпрецедентних викликів, перед якими постала вітчизняна освіта в умовах повномасштабної військової агресії. В дослідженні даний момент характеризується як стан жорсткої та незворотної біфуркації, у межах якої виживання та подальший розвиток національної освітньої системи вимагають повної відмови від застарілих, статичних стратегій мирного часу. У дисертаційному дослідженні наголошується, що масове вимушене переміщення здобувачів освіти та науковців за кордон створює *критичний ризик розпорошення національного інтелектуального ядра*, що загрожує майбутньому відбудови держави. Як відповідь на ці загрози, дослідниця обґрунтовує нагальну необхідність радикальної інституційної оптимізації університетського середовища, зокрема через процеси укрупнення закладів вищої освіти та впровадження ефективного факультетського менеджменту. Особливої уваги заслуговує введене поняття нового академічного лідера *«суспільного медіатора»*, який у сучасних умовах має поєднувати адміністративні навички з високою етичною відповідальністю та здатністю до антикризової комунікації.

В ході дослідження значний акцент приділено філософському осмисленню розвитку вітчизняної освіти в світлі переходу до технологічних укладів Індустрії 4.0 та 5.0. Проводиться чітке розмежування між Індустрією 4.0 та Індустрією 5.0. Так, якщо Індустрія 4.0 фокусується переважно на цифровізації, автоматизації та впровадженні штучного інтелекту, то Індустрія 5.0, що є перспективним орієнтиром, повертає в центр технологічного процесу людину, акцентуючи увагу на емпатії, етиці та екологічній свідомості. Це потребує невідкладного *«трансверсального повороту»* у вітчизняній філософії освіти, що передбачає відмову від вузькодисциплінарної фрагментації знань на користь цілісного, холістичного підходу до навчання. Концепт *«наукового капіталу»* у роботі розглядається як стратегічно важливий елемент повоєнного відновлення країни, що інтегрує культурні, соціальні та інтелектуальні виміри, спрямовані на активне залучення молоді до наукової діяльності. Такий підхід, на нашу думку, є фундаментом для

формування інтелектуального суверенітету України, здатності нації не лише адаптуватися до глобальних змін, а й *стати активним суб'єктом сучасного світового освітнього та технологічного простору.*

ВИСНОВКИ

На основі проведеного історико-філософського та компаративного аналізу становлення національних систем освіти у Великій Британії, Німеччині та Франції, було *досліджено* формотворчі чинники національної системи освіти в глобальному історичному контексті та виведено низку узагальнюючих висновків щодо природи, сутності та закономірностей розвитку освітніх просторів у контексті націо- та державотворення. Насамперед, національна система освіти є глибоким соціокультурним феноменом, органічним продуктом історичного розвитку конкретної етнонаціональної спільноти. Її зміст і форма неминуче детермінуються панівними на певному етапі релігійними віруваннями, соціально-економічними потребами та політичною кон'юнктурою. З позицій філософії освіти, сучасні освітні системи функціонують як відкриті, багаторівневі та динамічні цілісності, в яких головним викликом залишається пошук балансу між автономією навчальних закладів та їх інтеграцією в єдиний загальнонаціональний простір. Досвід провідних європейських держав яскраво демонструє, що, незважаючи на спільні цивілізаційні корені, зокрема потужний вплив християнізації та античної спадщини, *кожна країна виробила власну, унікальну освітню парадигму.*

Окреслено специфіку локальних перешкод на шляху до становлення національної системи освіти України. Як показало дослідження, трансформація української національної системи освіти історично відбувалася в умовах тривалої бездержавності, геополітичного тиску та постійної загрози асиміляції, на відміну від *європейських держав*, на території яких *освіта формувалася як органічний продукт культурного саморозвитку. Вітчизняна ж освіта виступала ключовим полем боротьби за право нації на самовизначення, власну мову та культуру.* Витоки цієї традиції сягають Київської Русі з її християнськими цінностями та гуманізмом, а справжнім проявом незламності стала діяльність братських шкіл XVI–XVII століть, які в умовах полонізації та католицького наступу створили мережу світських закладів європейського рівня, захищаючи національну ідентичність і формуючи духовний осередок опору.

Однак інкорпорація українських земель до складу імперій Речі Посполитої, Австро-Угорщини, Угорщини та особливо Російської імперії, кардинально деформувала цей розвиток, перетворивши освіту на інструмент колоніального поневолення. Політика цих режимів, попри регіональні відмінності, мала спільну мету, яка полягала в руйнуванні українського культурного простору та асиміляції населення. Та, попри жорстокий тиск, український етнос зберіг суб'єктність завдяки глибоко вкоріненим ментальним архетипам (персоналізму, індивідуалізму та кордоцентризму), які забезпечували пасивний, але ефективний опір на рівні родини та громади. Вирішальну роль у збереженні та підготовці ґрунту для відродження відіграла інтелектуальна еліта.

В цілому можна сказати, що *специфіка перешкод на шляху становлення української освіти* полягала в трагічному розриві між природним прагненням нації до культурно-освітнього самовизначення та реаліями колоніального гноблення. Довгі століття бездержавності наклали травматичний відбиток, що поступово впливав на формування деструктивних ментальних комплексів. Проте, саме в цьому випробуванні викувалася феноменальна незламність національної ідеї: освіта будувалася «знизу» через братства, громади, довівши, що справжнім суб'єктом її творення є об'єднана нація з її волею до самозбереження.

У дослідженні також **розкрито** діалектику глобального та локального у стратегіях модернізації української освіти. Насамперед, сучасний етап розвитку української освіти характеризується складною діалектикою між глобальними тенденціями та локальними потребами збереження національної ідентичності. Філософське осмислення цієї взаємодії зокрема, крізь призму герменевтики Г. Г. Гадамера показало, що воно вимагає «злиття горизонтів», за якого глобальне та національне не знищують одне одне, а взаємно збагачуються. Водночас, повномасштабна війна тут виступає «точкою біфуркації», що створює можливість для якісно нового порядку формування адаптивної, стійкої освітньої парадигми.

Виходячи з такої позиції, ми приходимо висновку, що стратегія розбудови національної системи освіти полягає у творенні сучасної, конкурентоспроможної інституції, в межах якої глобальний досвід органічно переплавляється в контексті української національної ідеї. Освіта набуває політико-екзистенційного статусу та починає формувати відповідальну особистість, здатну зберігати спільний світ для прийдешніх поколінь і діяти в умовах невизначеності.

Також нами було **проаналізовано** особливості подолання тоталітарного спадку в українській освіті на етапі державотворення. На основі філософсько-освітнього та історико-педагогічного аналізу можна констатувати, що радянська освітня парадигма функціонувала не як інструмент пізнання і розвитку особистості, а як потужний механізм тотального біополітичного та ідеологічного контролю. Вона підмінила справжні цілі освіти завданнями індоктринації, уніфікації та підпорядкування особи державі. Тоталітарний спадок виявився глибоким і багатошаровим, охоплюючи чотири ключові деструктивні виміри: абсолютну ідеологізацію освітнього простору, гіперцентралізацію управління, системну денационалізацію та мілітаризацію навчально-виховного процесу.

Ідеологізація перетворила освіту на засіб трансляції марксистсько-ленінської догматики, позбавивши гуманітарні науки критичного потенціалу. Надмірна бюрократична централізація позбавила заклади будь-якої автономії та здатності до інновацій. Найбільш руйнівним став лінгвоцид та етноцид з їх витісненням української мови, історії та культури, що сформувало комплекс національної меншовартості. Мілітаризація ж дегуманізувала освітній процес, виховуючи не вільну особистість, а дисциплінованого «солдата партії», готового до виконання державних завдань.

Ключовими завданнями до подолання вищезазначеного стають націоналізація освітнього простору, демілітаризація виховання та гуманізація всієї

системи. Лише за умови такого комплексного подолання тоталітарного спадку українська освіта здатна стати справжнім соціокультурним простором свободи, критичного мислення та формування відповідальної, культурно самобутньої особистості, необхідної для розбудови демократичної держави.

В ході встановлення ключових суперечностей процесу «модернізації» національної системи освіти було *визначено*, що розпад Радянського Союзу, призвів освітній простір до гострого протистояння між залишками тоталітарних практик та демократичними інтенціями. Цей процес мав амбівалентний характер і розгортався на кількох рівнях: ідеологічному, методологічному, інституційно-структурному та соціально-економічному. Найгострішою стала ідеологічна суперечність, пов'язана зі спробами заповнити вакуум після марксизму-ленінізму новою державницькою ідеологією.

Методологічна та інституційна криза виявилася в інерції радянських підходів до викладання, а також у хаотичному, неконтрольованому розростанні мережі вишів. Це призвело до інфляції дипломів, девальвації якості освіти та руйнування системи фахової передвищої освіти. Соціально-економічний рівень доповнив картину ще й тим, що професійно-технічна освіта виявилася неадаптованою до ринкових умов, а інноваційні авторські школи залишалися поодинокими на тлі системного недофінансування.

Таким чином, модернізація української освіти в перші десятиліття незалежності мала суперечливий характер. *Її головним здобутком стало подолання тоталітарної ідеологічної монополії та відкриття простору для академічної свободи.* Водночас, період залишив у спадок серйозні деформації: інституційний хаос, зниження якості освіти, розрив між гуманістичними цілями та ресурсним забезпеченням. Ці колізії сформували підґрунтя для подальших системних реформ.

В ході розгортання логіки цієї думки, було *з'ясовано*, що європеїзація української освіти є повсякчас складним і суперечливим феноменом, який не може зводитися до механічного запозичення європейських стандартів. Національна система освіти, перебуваючи в стані транзиту від пострадянської закритості до глобальної відкритості, несе в собі ризик втрати власної культурної та інтелектуальної суб'єктності. Європеїзація має відбуватися як критичний герменевтичний діалог, у якому європейські інновації органічно поєднуються з національною освітньою традицією, а не руйнують її.

Однією з ключових суперечностей стала некритична рецепція концепту «відкритого суспільства», що призвела до спроб механічного перенесення західних ліберальних моделей без урахування українських реалій. Це породило нову форму ідеологічного тиску та ціннісну дезорієнтацію. Водночас, Болонський процес, відкриваючи можливості академічної мобільності, одночасно створює загрозу відтоку інтелектуального капіталу.

Значним викликом залишається хронічне недофінансування освіти, яке суперечить масштабним реформаторським намірам. Європейські стандарти якості неможливо впровадити без суттєвих інвестицій у матеріально-технічну базу та оплату праці викладачів. У цих умовах важливу, але амбівалентну роль відіграють

міжнародні донорські організації, які підтримують науку та громадянське суспільство, однак, часто формують пріоритети досліджень відповідно до власних інтересів, а не внутрішніх потреб України.

В дисертації також було **розкрито** роль Державної національної програми «Освіта» в розбудові освітньої політики. *Вона ознаменувала перехід від закритої, тоталітарної, ідеологічно заангажованої радянської моделі до відкритої, людиноцентричної та демократичної системи, орієнтованої на цінності національного самоствердження та інтеграції у світовий освітній простір.* Програма вперше на державному рівні концептуалізувала людину як найвищу соціальну цінність, а не функціональний елемент державної машини.

Філософія Програми базувалася на принципах демократизації, гуманізації, національної спрямованості, варіативності та відкритості. Вона легітимізувала державно-громадську модель управління, появу закладів нового типу, децентралізацію та диверсифікацію освітніх траєкторій. Важливим здобутком стало утвердження української мови як основної мови освітнього процесу, інституціалізація національного виховання та формування україноцентричного змісту освіти, що дозволило зупинити процеси маргіналізації національної культури.

Водночас, реалізація Програми виявила глибокі суперечності. Між високим концептуальним рівнем документа та реальними умовами 1990-х років існував значний розрив, спричинений економічною кризою, хронічним недофінансуванням та консерватизмом частини управлінського й педагогічного корпусу. Це призвело до інституційного хаосу, невиправданої комерціалізації вищої освіти, зниження якості підготовки фахівців та неповної реалізації багатьох прогресивних ідей.

Незважаючи на об'єктивні труднощі, історичне значення *Програми* важко переоцінити. Вона виконала місію *цивілізаційного розриву з радянським минулим, стала першим концептуальним маніфестом суверенної української освітньої політики та заклала аксіологічні й інституційні підвалини для подальшої європейської інтеграції та сучасних освітніх реформ.* Програма остаточно утвердила ідеал освіти впродовж життя та пріоритет вільного розвитку особистості як основу відкритої демократичної системи.

В ході **проведення аналізу** засадничих принципів проекту «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті» нами було визначено, що він став наступним етапом після Програми 1993 року. Якщо попередній документ виконував функцію національного самоствердження та деідеологізації, то *Доктрина орієнтувала освіту на інтеграцію в глобальний постіндустріальний простір.* Вона закріпила антропоцентричну модель в якій головною метою освіти визнавалася здатність людини до креативного мислення, безперервного самовдосконалення та адаптації в умовах інформаційного суспільства.

Доктрина забезпечила концептуальне підґрунтя для синхронізації української вищої освіти з європейськими стандартами. Це проявилось у підготовці до приєднання до Болонського процесу, запровадженні зовнішнього незалежного оцінювання як антикорупційного механізму, спробах децентралізації управління та

посиленні зв'язку науки з освітою. Вона також вперше чітко окреслила необхідність залучення ринкових механізмів фінансування та відкритої, підзвітної моделі адміністрування.

Доктрина стала епохальним документом, який задав правильний телеологічний та євроінтеграційний вектор розвитку української освіти. *Вона остаточно унеможливила повернення до тоталітарних практик і сформувала порядок денний для подальших реформ.* Проте, її реалізація засвідчила, що успішна модернізація освіти неможлива без одночасних глибоких соціально-економічних трансформацій усього суспільства.

Було **здійснено** філософське осмислення специфіки процесів демократизації українського освітнього простору. Процес демократизації українського освітнього простору на початку XXI століття був глибоко суперечливим і нелінійним цивілізаційним переходом. Він характеризувався постійною напругою між прогресивними євроінтеграційними деклараціями та потужною інституційною інерцією посттоталітарної системи управління. Проголошена автономія, децентралізація та державно-громадське партнерство на практиці зіткнулася з гіперцентралізованою адміністративно-командною моделлю, що призвело до симуляції реформ замість їх реального впровадження.

Однією з найгостріших проблем стала незбалансована модернізація. Спроби переходу на 12-річну систему навчання та імплементація Болонського процесу більше мала формальний характер, не підкріплений необхідними ресурсами, інфраструктурою та послідовною політикою. Це призводило до суспільного несприйняття інновацій, фрагментарності реформ та повернення на попередні позиції. Водночас, управлінська вертикаль зберігала монополію на прийняття рішень, залишаючи заклади освіти та громадянське суспільство без реальної автономії.

Попри системні труднощі, цей період мав і важливі позитивні результати. Найзначнішим здобутком стало запровадження зовнішнього незалежного оцінювання, яке суттєво послабило корупцію при вступі, та утвердило принципи меритократії. Також відбулася зміна освітнього дискурсу: остаточно легітимізувалися цінності демократії, гуманізму та національної культури. Почали розвиватися інклюзивна освіта, оновлення змісту та елементи державно-приватного партнерства.

Проаналізувавши головні суперечності реформаторських планів та програм періоду 2007–2016 рр., ми приходимо висновку, що він був одним із найбільш турбулентних і суперечливих етапів у новітній історії української освіти. Він характеризувався перманентним коливанням між євроінтеграційними намірами та спробами неоімперського реваншу, між прогресивними деклараціями та глибокою інституційною інерцією. *Відсутність консенсусного стратегічного бачення призводила до фрагментарності реформ, частоті зміни векторів та підміни реальних структурних перетворень бюрократичною імітацією.*

Головний урок цього десятиліття полягає в тому, що фрагментарні та еkleктичні реформи не здатні забезпечити справжню модернізацію освіти. Успішна

трансформація вимагає цілісного підходу, за якого нормативні зміни супроводжуються глибокою економічною підтримкою, інституційною спроможністю держави, послідовністю політики та подоланням політичної кон'юнктури. Без синхронізації реформ на всіх рівнях та без перетворення освіти на реальний пріоритет державної політики подальший прогрес залишатиметься обмеженим.

Розгортаючи цю думку, нами було *розглянуто* й специфіку боротьби за збереження і розвиток національної системи освіти України. На основі аналізу процесів останнього десятиліття можна констатувати, що боротьба за національну систему освіти України набула екзистенційного та геополітичного виміру. Освітня сфера перетворилася на головний плацдарм протистояння між спробами неоімперського реваншу та прагненням до європейської інтеграції. Агресивна денационалізація, русифікація та корупційні практики спровокували потужний опір громадянського суспільства, яке вперше виступило як дієвий суб'єкт освітньої політики. Проте, після Революції Гідності замість радикальних реформ настав період імітаційного реформаторства: прогресивний Закон «Про вищу освіту» 2014 року фактично саботувався через зволікання з підзаконними актами, блокування НАЗЯВО та відсутність реальної автономії університетів.

Головний урок цього періоду полягає в тому, що справжній розвиток національної освіти можливий лише за умови органічного поєднання глибокої національної ідентичності з найвищими світовими стандартами якості. Це вимагає реальної автономії закладів, дієвого державно-громадського управління, кардинальної зміни принципів фінансування та відмови від патерналістсько-бюрократичних методів. Лише за таких умов освіта зможе стати міцним фундаментом суверенітету та конкурентоспроможності України.

Визначаючи значення концепції «Нова українська школа» як відповіді на сучасні виклики часу, ми приходимо до висновку, що впровадження цього проекту було відповіддю на усвідомлення кризи фрагментарних реформ. Ця концепція стала радикальним відходом від радянської парадигми *в бік трансляції знань на користь компетентнісного підходу, дитиноцентризму, децентралізації та педагогіки партнерства*. Формула Нової української школи, що лягла в основу нового рамкового Закону «Про освіту» 2017 року, базується на глибоких аксіологічних та структурних компонентах, які повністю переформатовують онтологію вітчизняного освітнього процесу.

Оскільки ми мали на меті *дослідити* сутнісні риси компетентнісного підходу в системі навчання та виховання особистості, то слід відмітити, що в дисертації ми встановлюємо, що *центральною інновацією компетентнісного підходу є подолання розриву між академічним знанням та реальною життєдіяльністю людини*. У сучасному світі накопичення інформації втрачає цінність, якщо воно не супроводжується здатністю до критичного осмислення, практичного застосування та ціннісного ставлення до результатів власної діяльності. Компетентність відрізняється від простого навичку саме аксіологічним виміром, адже освіта має формувати не лише фахівця, який знає «як», а й громадянина, який розуміє

«навіщо». Це трансформує учня з пасивного об'єкта навчання на активного суб'єкта життєтворчості, здатного до постійного саморозвитку та соціальної адаптації.

Особливого значення набуває формування життєтворчої компетентності та метакомпетентності «вчитися впродовж життя». Сучасна освіта орієнтується на розвиток гнучкого, інноваційного мислення, самостійності в прийнятті рішень та здатності конструювати власні життєві стратегії. Водночас впровадження цього підходу стикається з суттєвими труднощами як-от консерватизмом педагогічної спільноти, необхідність кардинальної зміни системи оцінювання та переосмислення ролі вчителя, який переходить зі статусу транслятора знань до рівня фасилітатора та коуча. Успішна реалізація компетентнісної моделі можлива лише за умови безперервного професійного розвитку самих педагогів.

Для того, аби **розкрити** механізми забезпечення єдності знань, компетенцій та національних цінностей в освітньому процесі, ми виходимо з того, що в постіндустріальному суспільстві, в якому технологічний, інформаційний та соціокультурний контент оновлюється з експоненційною швидкістю, просте накопичення енциклопедичних знань втрачає свою екзистенційну, професійну та соціальну цінність, якщо воно не підкріплене здатністю до їх критичного осмислення, верифікації та оперативної мобілізації для розв'язання конкретних проблем. Відтак, компетентнісно орієнтована освіта виконує потужну соціалізаційну та життєтворчу функцію, трансформуючи учня чи студента з пасивного, керованого об'єкта авторитарного педагогічного впливу на проактивного, свідомого суб'єкта власної життєтворчості. Сучасна когнітивна парадигма доводить, що інформація перетворюється на справжнє знання лише тоді, коли вона органічно пропущена через призму індивідуального досвіду, а знання, у свою чергу, кристалізується у компетентність виключно за умови його безпосереднього практичного застосування, яке обов'язково обтяжене аксіологічним ставленням до процесу та наслідків власної дії. Саме ця глибинна ціннісна компонента докорінно відрізняє компетентність від простого ремісничого навичку чи автоматизованої реакції: сучасна нова українська школа покликана формувати фахівця, інноватора і громадянина, який не лише досконало знає «як» реалізувати певне завдання, але й чітко, на рівні морального імперативу розуміє «навіщо» це робиться, керуючись гуманістичними, етичними, екологічними та державницькими орієнтирами. Таким чином, *сучасний навчально-виховний процес синтезує процесуальний і результативний аспекти в єдиний монолітний конструкт*, в якому найвищим результатом є стійка психологічна та інтелектуальна готовність до перманентного саморозвитку, соціальної адаптації та конструктивної трансформації навколишньої дійсності.

Також нами було **обґрунтовано** роль освіти як ресурсу розвитку суспільства та потужної соціокультурної сили. В даному ключі, ми приходимо висновку, що ефективна реалізація реформ неможлива без кардинального підвищення соціального та матеріального статусу педагогічної професії, модернізації системи підготовки та безперервного професійного розвитку вчителів. Водночас, потужним каталізатором відновлення довіри до школи є реальна децентралізація управління

та розбудова державно-громадського партнерства, за якого батьки, громада та учні стають рівноправними співтворцями освітнього середовища. Лише поєднання компетентнісної парадигми, сучасного вчителя та відкритої, партнерської моделі управління здатне зробити школу привабливою, ефективною та конкурентоспроможною.

В контексті сучасного етапу державотворення нам вдалося **виявити** виклики збереження та розвитку освітнього й наукового капіталу в умовах військової агресії. Війна спричинила глибокий онтологічний та епістемологічний злам української освіти, вивівши її в площину, насамперед, національної безпеки. Найгострішим викликом стала масова вимушена міграція школярів, студентів, педагогів та науковців, що призводить до втрати освітнього капіталу, його розпорошення та ризику символічної асиміляції за кордоном. Водночас руйнування інфраструктури, психоемоційна травматизація учасників освітнього процесу та необхідність одночасного подолання попередніх системних проблем створюють надзвичайно складні умови для функціонування системи. *Традиційні жорсткі стратегії планування виявилися неефективними, що вимагає переходу до гнучких, адаптивних тактик виживання, орієнтованих на забезпечення безпеки, збереження зв'язку з діаспорою та підтримку гібридних форм навчання.*

Другим критичним блоком викликів є внутрішня криза привабливості школи та загроза деградації наукового капіталу. Війна посилила відчуження школи від дитини та громади, а також загострила проблему відтоку інтелектуального потенціалу. *Для збереження наукового капіталу необхідне створення цілісної екосистеми залучення молоді до науки, однак її розвиток носить ускладнений характер.*

Проаналізувавши філософію розвитку вітчизняної освіти крізь призму становлення Industry 4.0 та 5.0, ми з'ясуємо, що сучасна освіта формується під безпосереднім їх впливом. Індустрія 4.0 з її тотальною цифровізацією, кіберфізичними системами та штучним інтелектом породила реактивну парадигму Освіти 4.0. Ця модель орієнтована на швидку адаптацію до мінливого ринку праці через гіперперсоналізацію навчання, посилення STEM-компетентностей, проектний підхід та розвиток цифрової грамотності. *Вона ефективно формує гнучких фахівців, однак, має суттєві обмеження як-от: надмірний прагматизм, ризик відчуження людини від результатів праці, знецінення гуманістичного та емоційного вимірів особистості, та небезпеку перетворення освіти на інструмент суто економічної доцільності.*

На противагу цьому. Індустрія 5.0 та відповідна їй Освіта 5.0 здійснюють ціннісну інверсію, повертаючи людину в центр освітнього процесу. Гуманоцентричність, синергія людини і машини, сталий розвиток та соціальна відповідальність стають ключовими орієнтирами. Освіта 5.0 перестає бути лише реактивним інструментом адаптації та набуває проактивного характеру, що покликаний формувати відповідального громадянина, *здатного свідомо скеровувати їхній розвиток.* Для України цей перехід є особливо складним викликом та вимагає радикальної трансформації змісту освіти, розвитку

трансдисциплінарності, поєднання високих технологій з національними цінностями та гуманістичними імперативами. *Успіх цього парадигмального зсуву визначатиме здатність країни не лише зберегти, а й примножити свій інтелектуальний капітал у турбулентних умовах XXI століття.*

Таким чином, розгортаючи логіку дисертаційного дослідження, заключним стає **з'ясування** сутності трансверсального повороту у філософії освіти як певного модернізаційного виклику вітчизняній освітній системі. *Трансверсальний поворот у філософії освіти означає фундаментальний перехід від класичної лінійної, дисциплінарної моделі, до відкритої, міждисциплінарної та гнучкої системи навчання.* Його сутність полягає у формуванні трансверсальних компетентностей, наскрізних навичок і ціннісних установок, які можна екстраполювати на будь-яку сферу діяльності. На відміну від вузьких фахових компетенцій, *трансверсальність орієнтується на розвиток критичного мислення, гнучкості, здатності до безперервного навчання та ефективної взаємодії в умовах невизначеності.* В межах філософського осмислення, цей поворот відображає перехід від статичної раціональності до динамічного способу мислення, здатного встановлювати зв'язки між різними парадигмами та контекстами.

Для української освітньої системи трансверсальний поворот є не просто запозиченням європейських практик, а складним модернізаційним викликом, що вимагає глибокої контекстуальної адаптації. В умовах війни механічне впровадження космополітичних конструктів «глобальної компетентності» може посилити ризики втрати національної ідентичності. Тому українська модель має поєднувати універсальні трансверсальні навички з трьома специфічними складовими: *зміцненням національної ідентичності, готовністю до відбудови та формуванням соціальної згуртованості.* Лише за умови такого синтезу, трансверсальний поворот зможе стати не формальною зміною термінології чи чергової стратегії, а реальним інструментом національного виживання та розвитку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ СПИСОК

Опублікованих у виданнях Scopus / WoS:

1. Yakymchuk, Oksana. (2021) Moral Paradoxes of Emerging Technologies in the Education Sector. *Philosophy and Cosmology*, Volume 27, 163–173. (у співавт. з Trynyak, Maya).
2. Yakymchuk, Oksana. (2022) Pre-Critical Kant on the Anthropological Basis of the Enlightenment Project. *Anthropological Problems in the History of Philosophy*, No. 22, 141–149. (у співавт. з Malivskyi, Anatolii).
3. Yakymchuk, Oksana. (2024) Philosophical Foundations of Education Development in the Era of Industry 5.0. *Philosophy and Cosmology*, Volume 33, 173-182.
4. Yakymchuk Oksana. (2024) The Challenges to the Loss of Educational Capital in Ukraine through the Lens of Identity Threats. *Studia Warminskie*, Vol.61, 173-181.
5. Yakymchuk, Oksana. (2021) Professional competence building of the entrepreneurs through improving the quality of business education. *International Journal of Entrepreneurship*, 25(7). (у співавт. Slyusarenko, N.; Vlasenko, O.; Gryshchenko, T.;

Stanislavchuk, N.).

6. Yakymchuk, Oksana. (2021) Influence of PNF therapy on the active range of motion in proximal humerus gunshot injury patients. *Sport Mont*, 19, 177–181. (у співавт. Kalinkina, O.; Lazarieva, O.; Kalinkin, K.; Mastruk, M.)

Опублікованих у фахових видання категорії Б:

1. Якимчук Оксана. Роль освіти в становленні національної свідомості українського народу (на основі творчості М. Драгоманова, І. Франка, М. Пирогова). *Вища освіта України*, 2018, Вип. № 3, С. 34–38.
2. Якимчук Оксана. Значення «Національної доктрини розвитку освіти у ХХІ столітті» як засадничого документу для української освітньої системи. *Вища освіта України*, 2018, Вип. № 4, С. 38–43.
3. Якимчук Оксана. Основні ознаки та суперечності розвитку української освіти за радянського періоду. *Мультиверсум. Філософський альманах*, 2018. Вип. 3–4 (165–166), С. 189–200.
4. Якимчук Оксана. Ключові суперечності становлення української системи освіти. *Гілея: науковий вісник*, 2018, Вип. 137, С. 267–270.
5. Якимчук Оксана. Історичне значення та суперечності реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»). *Освітній дискурс: збірник наукових праць*, 2018, Вип. 8 (9–10), С. 80–91.
6. Якимчук Оксана. Соціокультурні та економіко-політичні передумови створення Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»). *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*, 2018, Вип. 51, С. 161–172.
7. Якимчук Оксана. Європейський вектор розвитку української освіти в період утворення незалежності. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*, 2018, Вип. № 2 (12), С. 88–95.
8. Якимчук Оксана. Досягнення та суперечності реалізації «Національної доктрини розвитку освіти у ХХІ столітті». *Вища освіта України*, 2019, Вип. № 1, С. 62–67.
9. Якимчук Оксана. Філософія єдності знань, компетентностей і цінностей в новій українській школі. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*, 2020, Вип. 29 (12), С. 36–46.
10. Якимчук Оксана. Реформа освіти: філософія, методологія, практика. *Політичний вісник: збірник наукових праць*, 2020, Вип. № 85, С. 102–110.
11. Якимчук Оксана. The Increasing of School Attractiveness as a Key Problem of Its Renovation in the Period of Social Changes. *Humanities Studies*, 2020, Вип. 6 (83), С. 124–135.
12. Якимчук Оксана. Реформа української освіти: 2007–2015 рр. *Вища освіта України*, 2020, Вип. № 2, С. 25–29.
13. Якимчук Оксана. Компетентнісний підхід в освіті: українські реалії. *Вища освіта України*, 2020, Вип. № 3, С. 19–25.
14. Якимчук Оксана. Філософія привабливості школи та позашкілля. *Humanities Studios: Pedagogy, Psychology, Philosophy*, 2021, Т. 12, № 2, С. 95–104.

15. Якимчук Оксана. Концептуалізація розвитку вітчизняної школи: філософія, теорія, практика (за проектом «Нова українська школа»). *Humanities Studios: Pedagogy, Psychology, Philosophy*, 2021, Т. 9, № 1, С. 141–151.
16. Якимчук О. І. Філософські засади стратегії збереження освітнього капіталу в умовах війни. *Культурологічний альманах*, 2024, №4, С. 287–292.
17. Якимчук Оксана. Вплив сім'ї на виникнення психосоматичних розладів у дітей молодшого шкільного віку (у співавт. з Ханецька Т. І.). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*, Серія 12, 2021, Вип. 14 (59), С. 90–104.
18. Якимчук Оксана. Психологічні особливості професійного вигорання особистості. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*, Серія 12, 2021, Вип. 16 (61), С. 110–119.
19. Якимчук О.І. Трансверсальний поворот у філософії освіти ХХІ століття. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 2024, Вип. 50, С. 119-123.
20. Якимчук Оксана. Особливості психодіагностики та психотерапії відхилень у психічному розвитку особистості (у співавт. з Мозгова Г., Поліщук С.). *Science and Education*, 2025, № 1, С. 13–22.
21. Якимчук О. Трансверсальний підхід в освіті України: перспектива подолання нестабільності. *Науково-теоретичний альманах Грані*, 2025, Вип. 28(2), С. 50-55.
22. Якимчук О. Модернізація української освіти в умовах глобальних викликів і локальної культурної вкоріненості. *Вісник КАІ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2025. № 2 (42). С. 74-79.
23. Якимчук О. Філософські стратегії української освіти як інструменту збереження та розвитку наукового капіталу. *Освітній дискурс: Збірник наукових праць*. 2026. №52 (1-2). С. 94-102.